

ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ.384 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ, СОЦІАЛЬНА ЇХ КРИМІНАЛІЗАЦІЯ

О.І. Габро

*викладач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Соціальна обумовленість кримінально-правового захисту відносин, що забезпечують умови з охорони забезпечення правосуддя (ст. 384 КК України), правдивими показаннями свідка чи потерпілого, правдивим висновком експерта, правильного перекладу, зробленому перекладачем у суді або під час досудового слідства чи дізнання визначається різними чинниками. Іншими словами це відноситься до одного з основних питань кримінальної політики – криміналізації аналізованих діянь. Від його конкретного рішення залежить визначення обсягу мір державного примусу в сфері боротьби з означеними суспільно небезпечними діяннями і залучення до цієї діяльності суб'єктів кримінальної юстиції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблеми кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве показання присвячували свої роботи Ю.В. Александров, А.В. Галахова, М.І. Бансанов, А.М. Бойко, Д.І. Крупко, В.О. Навроцький, А.В. Наумов, В.Я. Тацій, В.С. Фельдблюм, Є.В. Фесенко та ін. Утім, більшість наукових праць з аналізованої тематики ґрунтуються на застарілій нормативній базі, використанні вузького підходу – лише з окремих аспектів цієї проблеми, без врахування сучасного праворозуміння окреслених асоціальних явищ.

Мета статті. Встановлення, визначення і розкриття різних чинників соціальної обумовленості криміналізації аналізованих діянь, допоможе нам пояснити необхідність підвищити наукову обґрунтованість змісту цих законів, удосконалити норми про відповідальність за діяння, передбачені ст. 384 КК України.

Основні результати дослідження. Криміналізувати діяння – значить визначити в кримінальному законі (ст. 384 КК України) діяння в якості суспільно небезпечних, винних і караних. У національних джерелах криміналізація розглядається як загальне поняття, що включає процес і результат визнання певних видів діянь (у нашому випадку, передбачених ст.384 КК України) злочинними і караними [1, с. 244].

Виходячи з вищезазначеного слід оговорити, що соціальна обумовленість криміналізації цих діянь визначається різними чинниками. Чинник (від латинського – factor: делающий, производящий),... «причина, рупійна сила якого-небудь процесу, що визначає його характер або окремі риси» [2, с. 530].

Отже, їх встановлення і розкриття допоможе нам пояснити необхідність криміналізації аналізованих діянь, підвищити наукову обґрунтованість змісту цих законів [3, с. 12], удосконалити норми про відповідальність за діяння, передбачені ст. 384 КК України.

Важливість аналізу та розробки загальних та спеціальних положень соціальної обумовленості закону, в тому числі і ст. 384 КК України визначається

переважною більшістю фахівців кримінального права. Проте ця проблема не отримала свого вирішення. Так, В.Д. Філімонов наполягає, що підставою з'явлення правових норм, що встановлюють кримінальну відповідальність, є небезпека заподіяння істотної шкоди соціальним відносинам [4, с. 22-23]. М.Й. Коржанський вважав, що соціальна зумовленість кримінально-правової охорони певних відносин, визначається в основному соціальною цінністю суспільних відносин, економічними факторами й ефективністю правової охорони [5, с. 171].

Г.О. Злобін та С.Г. Келіна визначають, що суспільна небезпека не може бути єдиною підставою криміналізації і визначають такі підстави криміналізації та криміналізаційні приводи: 1) під підставами криміналізації слід розуміти процеси, що відбуваються в матеріальному і духовному житті суспільства, розвиток яких визначає об'єктивну необхідність утворення чи усунення кримінально-правової норми; 2) криміналізаційними приводами слід розуміти поодинокі події, що привертають увагу законодавця та порушують громадську думку для схвалення дій законодавця [6, с. 106-107].

Не вдаючись до аналізу зазначених точок зору, щодо соціальної обумовленості формулювання кримінально-правових заборон, погодимося з думкою В.І. Борисова та В.І. Осадчого, що перспективу для теорії кримінального права мають ті, які зв'язують її вирішення з встановленням чинників соціальної обумовленості таких заборон [7, с. 8; 8, с. 57].

Такими чинниками з'явленню кримінально-правових заборон, передбачених ст. 384 КК України, є :

- кримінологічний – визначає суспільну небезпеку посягання на охоронювані відносини, що визначаються ст.384 КК , значна поширеність цих діянь;
- нормативний – відображає зумовленість захисту, означених суспільних відносин нормами Конституції та іншими законами;
- соціально-психологічний – показує необхідність кримінально-правового захисту правосуддя, в досліджуваній частині, як засобу стабілізації у відправленні правосуддя;
- історичний – визначає тенденції розвитку та вдосконалення кримінального законодавства, що стосується проаналізованої сфери;
- міжнародний – показує практику вирішення кримінально-правового захисту правосуддя, в частині аналізованих відносин [8, с. 57].

Розглядаючи кримінологічний чинник, зазначимо, що безпосередньою підставою кримінально-правової відповідальності за діяння, передбачені ст. 384 КК України є їх суспільна небезпека. Як свідчить проведене нами анкетування: 35,3% – працівників правоохоронних органів, на їхню думку, стикалися з протидією з боку самих членів злочинних формувань, яка відбувалася шляхом давання завідомо неправдивих показань чи відмови від давання показань; 31,4% – зіштовхувалися з протидією шляхом підкупу, залякування, насилля по відношенню до потерпілих, свідків та їх близьких родичів; 20,7% – шляхом спроби вплинути на хід розслідування через засоби масової інформації. Лише 12,6% опитаних повідомили, що не відчували які-небудь форми протидії. Крім того, вплив на вчинення означених злочинів має недостатня захищеність суб'єктів злочинів від протиправних дій з боку обвинувачених чи інших зацікавлених осіб (47,8% опитаних). Крім того, дані дослідження доводять, що 50,4% громадян, які висту-

пали в якості учасників процесу в якості означених суб'єктів піддавалися впливу з боку злочинців [1, с. 212].

Суспільна небезпека діянь, передбачених ст. 384 КК України, як показало опитування впливало: 1) на значний час утримування під вартою невинної особи – 39,3% опитаних; 2) невинуватій особі виносився обвинувальний вирок – 28,5% опитаних осіб; 3) безпідставно притягували до кримінальної відповідальності особи, які закінчували життя самогубством – 13,5% опитаних осіб, підтвердили цей факт.

Про суспільну небезпечність свідчать статистичні дані, які свідчать про динаміку зростання діянь, передбачених ст. 384 КК (2002 р. – 134 злочини; 2003 -137; 2004 – 156; 2005 -205 ; 2006 – 256 тощо), та інші показники.

Вчиняючи зазначені злочини, особи завдають істотної шкоди відносинам які охороняються кримінальним законом ст. 384 КК України, забезпечуючи собою частку негативного досвіду їх діяльність містить у собі специфічну «цінність» орієнтацію, а тому слугує прецедентом для повторення в майбутньому як особою, яка вчинила злочин, так і іншими особами. Тому при оцінці суспільної небезпеки цих посягань (ст.384 КК) на аналізовані суспільні відносини, важливого значення набувають погляди, установи, якими суб'єкт керується при вчиненні указаних злочинів. Якщо не протидіяти цим поглядам і переконанням, вони можуть поширюватися далі, утворювати фундамент для законслухняних громадян в їх антигромадській діяльності, і реально загрожувати аналізованим суспільним відносинам.

Важливе значення в соціальній зумовленості кримінально-правових заборон, передбачених ст. 384 КК України стосовно суб'єктів цих діянь має нормативний чинник. Його визначають норми Конституції України, прийняті Верховною Радою України 28 червня 1996 р. [9], Кримінальний кодекс України, інші законодавчі та підзаконні акти, які стосуються досліджуваної сфери. Викладене, та аналіз чинного законодавства з аналізованої сфери свідчить, що закони та підзаконні нормативно-правові акти визначають нормативний чинник, який зумовлює необхідність окремої криміналізації відповідальності за завідомо неправдиве показання (ст.384 КК).

На користь окремого кримінально-правового захисту аналізованих відносин від посягання, передбаченого ст. 384 КК України вказує і соціально-психологічний чинник.

Одні громадяни просто не бажають витримувати тяготи і незручності кримінального процесу, адже допити часто бувають досить численними, забирають багато часу, відривають від професійної діяльності, заважають нормальному життю осіб, тягнуть за собою певні матеріальні витрати, які компенсуються державою не відразу. Інші дійсно бояться стати об'єктом помсти з боку злочинців чи їхніх зв'язків, бояться, що їх примусять до давання неправдивих свідчень: «Сучасна практика знає досить прикладів надзвичайної і постійно зростаючої активності, яку виявляють обвинувачений та його оточення, щоб примусити абсолютно беззахисних свідків і потерпілих до давання будь-яких неправдивих свідчень» [10, с. 8].

У вивчених нами кримінальних справах мали місце випадки відмови від давання показань, висновку, перекладу, що, з одного боку, може свідчити про недостатньо високий моральний потенціал допитуваних, а з іншого – про небажання брати участь у несправедливій, на їхню думку, справі. Наприклад, 25 квітня 2005 р. свідки ДТП громадяни А. і Р. в приміщенні Ладижинського міського суду

(кримінальна справа від 26.04.2005 р. № 3411) відмовилися давати показання щодо обставин справи, не бажаючи, щоб засудили водія, що здійснив наїзд на пішохода (з нанесенням середньої тяжкості тілесних ушкоджень), оскільки знали, що обвинувачений має трьох неповнолітніх дітей. Або, в процесі проведення досудового слідства та судового засідання (кримінальна справа від 22.02.2005 р. № 232236 – по обвинуваченню О., К., П., П., В.), свідок Х. дав завідомо неправдиві показання, що не відповідали дійсним обставинам справи з приводу подій які мали місце в магазині кафе «Берізка» 27.09.2003 р. о 23 год., побоюючись помсти зі сторони підсудних [11]. При розгляді кримінальної справи у Київському обласному суді свідок М. відмовилася давати показання (кримінальна справа від 04.04.2005 р. № 00121), мотивуючи це тим, що вона нічого не знає по суті справи, тоді як була достовірна інформація, що такі знання у свідка є – вона була у близьких стосунках з потерпілим, а свідок К., мотивуючи свою поведінку повідомив, що поки він не ознайомиться з усіма матеріалами справи, давати показання не буде (кримінальна справа № 5511 від 25.08.2005 р.). Як вияснилося, свідок просто не бажав мати ніяких справ з органами правосуддя, витратити свій час на процедури допиту та участь у судових засіданнях [12].

Як бачимо, актуальною є проблема проведення спеціального дослідження морально-психологічних аспектів процесу одержання показань свідка чи потерпілого у кримінальному судочинстві України. Маємо нагальну потребу створення нової, психологічно обґрунтованої системи роботи з особистістю. Співробітники органів правосуддя мають вибирати і реалізовувати у своїй поведінці такі способи спілкування, які б враховували психологічні особливості суб'єктів, що залучаються до процесу кримінального судочинства як: свідки, потерпілі, експерти, та перекладачі. Морально-психологічний вплив на цих осіб має бути направлений на те, щоб нейтралізувати, зробити менш хворобливими їхні «переживання» пов'язані зі страхом перед помстою чи незручностями кримінального процесу [13, с. 16 – 30]. Має йти активний науковий пошук адекватних сьогоденнішнім умовам засобів і методів роботи з людьми, можливими свідками, потерпілими, експертами, та перекладачами по конкретній кримінальній справі.

Так, згідно Декларації «Основних принципів правосуддя для жертв злочину і перебільшення владних повноважень», прийнятій резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 р., працівники поліції та співробітники системи правосуддя зобов'язані проходити підготовку, яка б дозволяла їм забезпечити розуміння чи потреби жертви [14, с. 428]. Але трапляються ситуації, коли свідки злочину потребують не меншого розуміння та забезпечення своїх потреб з боку працівників правоохоронних органів аніж жертви. Вважаємо, що у вищих навчальних закладах при підготовці слідчих та оперативних працівників на сьогоднішній день потрібно приділяти якнайбільше уваги їхній морально-психологічній підготовці, відпрацюванню їх умінь входити в контакт зі свідками, потерпілими, підозрюваними, обвинуваченими (особливо – з неповнолітніми, неповноправними особами чи особами похилого віку).

Забезпечення правомірної поведінки людини за допомогою лише заборон, страху перед покаранням не може замінити морального виховання. Дійсно, під впливом примусу, можна виробити звичку до додержання моральних норм. Але, якщо в їх формуванні не брала участі моральна самосвідомість особи, якщо мо-

тиви своїх дій нею глибоко не усвідомлені і не пережиті, то така звичка в критичній ситуації стане нічим. Процес демократизації, який зараз відбувається в Україні, по самій своїй суті «диктує необхідність перенесення центру ваги кримінологічного попередження в сферу морального розвитку людини, формування таких моральних якостей особистості, які б робили внутрішньо неприпустимими будь-які форми протиправної, аморальної поведінки» [15, с. 170].

Історичний чинник обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за діяння, передбачені ст. 384 КК України визначає тенденції розвитку кримінальної відповідальності свідка, потерпілого, експерта, перекладача. Ці положення яскраво свідчать про соціальну обумовленість кримінально-правових заборон, які знайшли місце в ст. 384 КК України, які ще можуть мати перспективи вдосконалення при проведенні в подальшому наукових досліджень.

Слід звернути увагу на те, що вихід України на міжнародний рівень, потребу дотримання міжнародних стандартів і в аналізованій сфері, потребує і розгляду міжнародного чинника, який також, слугує соціальною обумовленістю досліджуваних заборон. Як ми вже зазначали, що для забезпечення правової охорони відносин правосуддя, щодо аналізованих відносин, особливе значення має Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р., норми якої є нормами прямої дії (ст. 8), а також такі міжнародно-правові документи, як Загальна декларація прав людини, проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., розроблені на її основі та прийняті 16 грудня 1966 р. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права; Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права (ратифіковані Україною 1973 р.), Європейська конвенція про захист прав та основоположних свобод людини (листопад 1950 р.), Декларація ООН «Основні принципи правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою», прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у листопаді 1985 р. [16, с. 298-301]. «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України». Кожна країна світу, яка взяла на себе зобов'язання виконувати міжнародні конвенції, в тому числі і з прав людини, повинна керуватися принципами і нормами цих угод у своєму внутрішньому законодавстві [17, с. 5].

9 листопада 1995 р. Україна підписала Конвенцію про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р., а майже через два роки, 17 липня 1997 р., відбулася її ратифікація, але з окремими застереженнями, що обумовлено Перехідними положеннями Конституції України [16, ст. 263].

Вступаючи до Ради Європи, Україна усвідомлювала, що цим вона бере на себе зобов'язання не лише визнати, а й закріпити у своєму законодавстві та дотримуватися європейських стандартів прав людини, в тому числі й у кримінальному судочинстві з аналізованої сфери діяльності.

Конституція України гарантує громадянам України можливість захисту їхніх прав і свобод у міжнародних органах: «Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» [9, с. 24]. Європейська комісія та Європейський суд з прав людини мають надати можливість реалізації цієї гарантії.

Висновок. Таким чином, існування ст. 384 КК України про відповідальність свідка, потерпілого, експерта, перекладача є необхідним і таким, що впливає з норм міжнародного права, виправдана і з позицій міжнародного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Прокументов Л.М., Шеслер А.В.* Криминология. Общая часть: Учебное пособие / Л.М. Прокументов, А.В. Шеслер. – Краснояр. высш. шк. МВД России. Красноярск, 1997. – 325 с.
2. Словарь иностранных слов. – 18-е изд., стер. – М.: Рус. яз., 1989. – С. 415.
3. *Кригер Г.А., Кузнецова Н.Ф.* Проблемы социальной обусловленности уголовного закона // XXV съезд КПСС и дальнейшее укрепление социалистической законности. – М., 1977. – С. 118-122, 80.
4. Криминологические основы уголовного права / Филимонов В.Д.; [ред.: Ременсон А.Л.]. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 1981. – 213 с.
5. *Коржанский Н.И.* Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н.И. Коржанский. – М.: Акад. МВД СССР, 1980. – 248 с.
6. *Злобин Г.А., Келина С.Г.* Некоторые практические вопросы криминализации общественно опасных деяний / Г.А. Злобин, С.Г. Келина / Проблемы правосудия и уголовного права: – М.: 1978. – С. 104-110.
7. *Борисов В.И.* Основные проблемы охраны безопасности производства в уголовном законодательстве Украины: дис. ... док. юрид. наук : 12.00.08 / Борисов В.И. – Х., 1992. – 202 с.
8. *Осадчий В.І.* Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності / В.І. Осадчий: Монографія. – К.: Атіка, 2004. – 336 с.
9. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К.: Преса України, 1997, – 80 с.
10. *Лобанова Л.* Понуждение к нарушению обязанности содействовать правосудию / Л.Лобанова // Российская юстиция. – 1998. – № 5. – С. 8-13.
11. Кримінальна справа № 103411 від 26.04.2005р. – Архів Ладигенського міського суду; кримінальна справа № 901521 від 22.02.2005р. – Архів Ронятівського районного суду.
12. Кримінальні справи: № 00121 від 04.04.2005 р.: № 5511 від 25.08. 2005. – Архів Київського обласного суду.
13. *Василук Ф.Е.* Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Ф.Е. Василук. – М.: Моск.гос.ун-т, 1984. – 200 с.
14. Курс криминології: Особлива частина: Підручник; [у 2 кн.] / М.В.Корнієнко, Б.В.Романюк [М.Мельник та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужи, – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 480 с.
15. *Лихолоб В.Г.* Громадська думка як спосіб правової та моральної оцінки правопорушень / В.Г. Лихолоб // Проблеми юридичної науки та правоохоронної практики: збірник наукових праць. – К., 1994. – с. 166-180.
16. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р., Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції від 17 липня 1997 р.: Закон України від 17 липня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – Ст. 263.
17. Права человека: сборник международных договоров / ООН, Центр по правам человека. – Нью – Йорк: ООН, 1989. – 476 с.

Габро О.І. Поняття злочинів, передбачених ст. 384КК України, соціальна їх криміналізація

У статті розглядається проблема одного з основних питань кримінальної політики – криміналізації аналізованих діянь досліджуваного складу злочину (ст. 384 КК України).

Ключові слова: свідок, потерпілий, експерт, перекладач, завідомо неправдиві показання.

Габро О.И. Понятие преступлений, предусмотренных ст.384КК Украины, социальная их криминализация

В статье рассматривается проблема одного из основных вопросов уголовной политики – криминализации рассматриваемых деяний исследуемого состава преступления (ст. 384 УК Украины).

Ключевые слова: свидетель, потерпевший, эксперт, переводчик, заведомо ложные показания.

Gabro O.I. Definition of crimes under the Art. 384 of the Criminal Code of Ukraine and their social criminalisation

The article considers the problem of one of the key issues of criminal policy, i.e. the criminalisation of offences within the corpus delicti analysed (Article 384 of the Criminal Code of Ukraine).

Key words: witness, victim, expert, interpreter, deliberately false evidence.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2011.